

Härdar från brons- och järnålder vid Skörsta

Härdar från brons- och järnålder vid Skörsta

Arkeologisk förundersökning

L2024:4648
Skörsta 1:17
Sigtuna kommun
Uppland

Andreas Hennius

Upplandsmuseets rapporter 2025:16

ISSN 1654-8280

BEARBETNING AV FOTON: Andreas Hennius, Stiftelsen Upplandsmuseet

BEARBETNING AV PLANER: Andreas Hennius, Stiftelsen Upplandsmuseet

OMSLAGSBILD: Undersökningsområdet var beläget i flack åkermark, men på impedimenten i närområdet finns ett flertal gravfält. Foto Andreas Hennius, Stiftelsen Upplandsmuseet.

GRANSKNING: Anna Ölund, Stiftelsen Upplandsmuseet

UPPHOVSÄTT: om inget annat anges: Creative Commons licens CC BY. © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Malin Lucas, Stiftelsen Upplandsmuseet

© STIFTELSEN UPPLANDSMUSEET, 2025

Upplandsmuseet
Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018-169100
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Topografi och fornlämningsmiljö	9
Historiska kartor	9
Syfte, metod och genomförande.....	9
Undersökningresultat	11
Tolkning	15
Administrativa uppgifter	16
Referenser	17
Litteratur	17
Lantmäteriakter.....	17

Sammanfattning

Våren 2025 genomförde Stiftelsen Upplandsmuseet, Avdelningen för arkeologi en arkeologisk förundersökning av fornlämning L2024:4648, registrerad som boplatslämning övrig. Syftet var att fastställa och dokumentera fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet, för att ge länsstyrelsen ett beslutsunderlag inför prövning om tillstånd till ingrepp i fornlämning.

Undersökningsområdet var litet, endast 780 kvadratmeter. Inom detta grävdes fyra schakt med en sammanlagd storlek på ungefär 250 kvadratmeter. Endast några få lämningar påträffades – ett par hårdar, några nedgrävningar, fyra stolphål samt ett större objekt som tolkas som ett igenfyllt vat-

tenhål. De flesta arkeologiska objekt var diffusa och grunda efter hård plöjning och bildade inga synliga mönster eller strukturer. Åtminstone ett stolphål var sentida. Två hårdar daterades, den ena till övergången bronsålder–förromersk järnålder, 539–390 fvt, den andra till romersk järnålder 125–314 evt. De representerar således två väldigt olika tidsskeden.

Efter samråd med Länsstyrelsen i Stockholms län, togs beslutet att lämningarna var så fåtali- ga att de kunde undersökas och dokumenteras inom ramen för förundersökningen. Lämningen, L2024:4648 är således att betrakta som undersökt och borttagen efter förundersökningen.

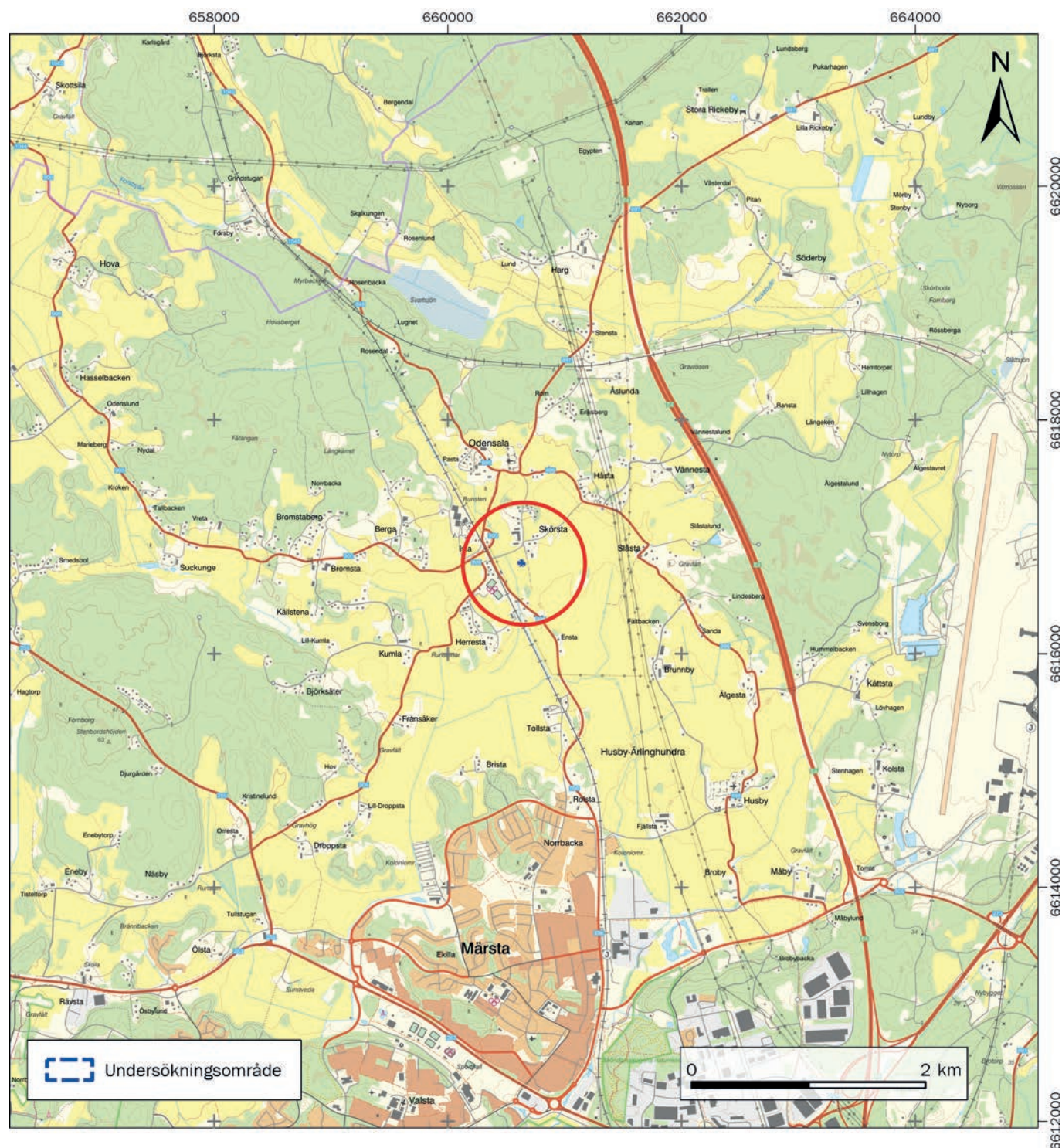

Figur 1. Inom det lilla undersökningsområdet grävdes schakten företrädesvis med dubbel skopbredd. I norra kanten av undersökningsområdet fanns en luftledning som påverkade var schakten kunde placeras. Foto Andreas Hennius, Stiftelsen Upplandsmuseet.

Inledning

Stiftelsen Upplandsmuseet, Avdelningen för arkeologi genomförde under april 2025 en arkeologisk förundersökning inom fornlämning L2024:4648, registrerad som boplatzlämning övrig, (Skörsta 1:17, Odensala socken, Sigtuna kommun, Stockholms län, se figur 2). Arbetet gjordes för

Roslagsvatten AB efter beslut av Länsstyrelsen i Stockholms län, dnr 55154-2024 (beslutsdatum 2025-03-07). Projektledare var Andreas Hennius som också sammanställt rapporten. I fältarbetet deltog även Per Frölund.

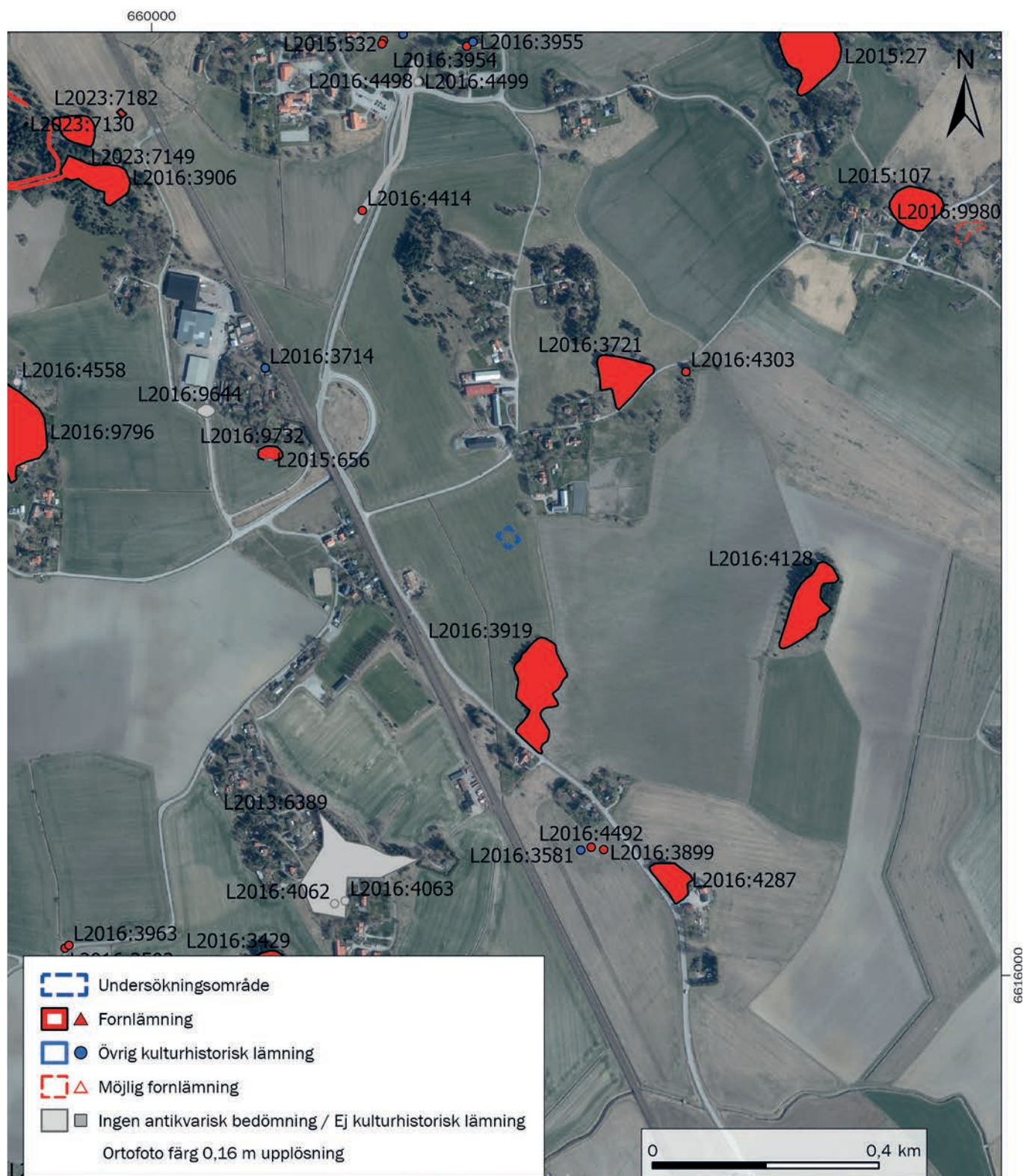

Figur 2. Undersökningsområdets placering strax sydväst om Skörsta (inom den röda cirkeln). Skala 1:50 000.

Bakgrund

Fornlämning L2024:4648 framkom vid en arkeologisk utredning 2024 när en härd samt tunna rester efter två möjliga stolphål påträffades. På grund av den låga frekvensen objekt inom de då gräv-

da schakten tolkades lämningarna som spår efter kortvariga aktiviteter och registrerades i KMR som Boplatslämning övrig (Ählström 2024).

Figur 3. Registrerade lämningar i närområdet kring den aktuella förundersökningsytan. Skala 1:10000

Topografi och fornlämningsmiljö

Den registrerade fornlämningen var belägen i flack åkermark 15–20 meter över havet, inom ett större jordbruks/slättnområde som finns norr om Märsta (se figur 3). Enligt jordartskartan utgörs undergrunden av glaciala och postglaciala leror. Området avvattnas av ett flertal vattendrag som rinner ut i Märstaån och småningom ut i Mälaren.

I närområdet finns flera registrerade ensamliggande härdar, exempelvis L2024:4647, endast 100 meter mot norr. Antalet registrerade boplatser är få, och har ofta relativt begränsat innehåll, exempelvis den undersökta och borttagna boplatzen L2013:6389 med en härd och ett stolphål eller den något större L2016:9644. Större boplatser återfinns generellt i högre belägna och skogsbevuxna områden, så som exempelvis boplatsoområdena L2023:7149 eller L2023:7128, vilka ligger cirka en kilometer mot norr. I dessa typer av miljöer finns även många av områdets registrerade stensträngar.

I närområdet till L2024:4648 finns också ett flertal gravfält, eller enstaka stensättningar som sannolikt tillhör den äldre järnåldern. Som exempel kan nämnas Skallbacken (L2026:3919) med 48 runda stensättningar och två resta stenar, endast ett par hundra meter mot söder, och Sofielund (L2016:3721), mot nordöst med cirka 40 stensättningar varav de flesta är runda. Båda dessa är belägna i impedimentmark. I åkermarken vid Ista 400 meter mot nordväst finns det delvis undersökta gravfältet L2016:9732/L2015:656. Totalt har 22 gravar undersökts - två skelettgravar och 20 brandgravar med varierande karaktär. Genom fynd, gravarnas utseende och ¹⁴C-analyser daterades gravfältet främst till äldre romersk järnålder, med en grav som sannolikt är äldre (KMR).

Historiska kartor

Platsen för förundersökningen låg enligt det äldre kartmaterialet inom Skörsta ägor. Det finns en geometrisk avmätning från 1636 och en storskifteskarta från 1764. Båda visar att förundersökningsytan låg i ett åkergärde strax sydväst om bytomten för byns tre gårdar. Ytan låg nära en väg som ledde söderut från bytomten mot nuvarande Märsta. Kartorna visar ett flertal diken inom gårdet, som ansluter till en bäck som dränerar slättmarkerna i Odensala och Husby-Ärlinghundra socknar. Bäckens utgör ett biflöde till Märstaån som slutligen mynnar i Mälaren vid Steninge. De omfattande dikningsinsatserna visar att området var fuktigt relativt långt fram i tiden.

Syfte, metod och genomförande

Förundersökningens primära syfte var att fastställa och dokumentera fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt tillvarata fornfynd för att genom detta ge länsstyrelsen ett beslutsunderlag inför prövning om tillstånd till ingrepp i fornlämning. Resultaten skulle kunna användas av undersökare för att beräkna omfattningen av en arkeologisk undersökning. Resultaten skulle också kunna användas i företagarens planering.

Förundersökningen genomfördes i enlighet med beslutad undersökningsplan, genom skiktvis avbaning med maskin ner till orörd mark eller en nivå där arkeologiska objekt påträffades. Schakten grävdes företrädesvis med dubbel skopbredd, med skyddsavstånd till den elledning som fanns i norra kanten av ytan (se figur 4). Plandokumentation av arkeologiska objekt samt topografiska objekt gjordes med GPRS med nätverks-RTK. Antalet framkomna arkeologiska objekt var få och efter samråd med länsstyrelsen undersöktes samtliga inom ramen för förundersökningen. Sektioner grävdes och dokumenterades och prover togs. Beskrivningar, inklusive sektionsritningar gjordes på ritfilm och surfplatta. ¹⁴C-prover skickades för analys i syfte att tidsfästa lämningarna. Dateringen föregicks inte av någon vedartsanalys. Fotodokumentation av såväl framkomna lämningar som arbetsprocessens progression skedde kontinuerligt. Inga fynd framkom som behövde samlas in.

Efter undersökningen lades schakten igen men marken återställdes ej.

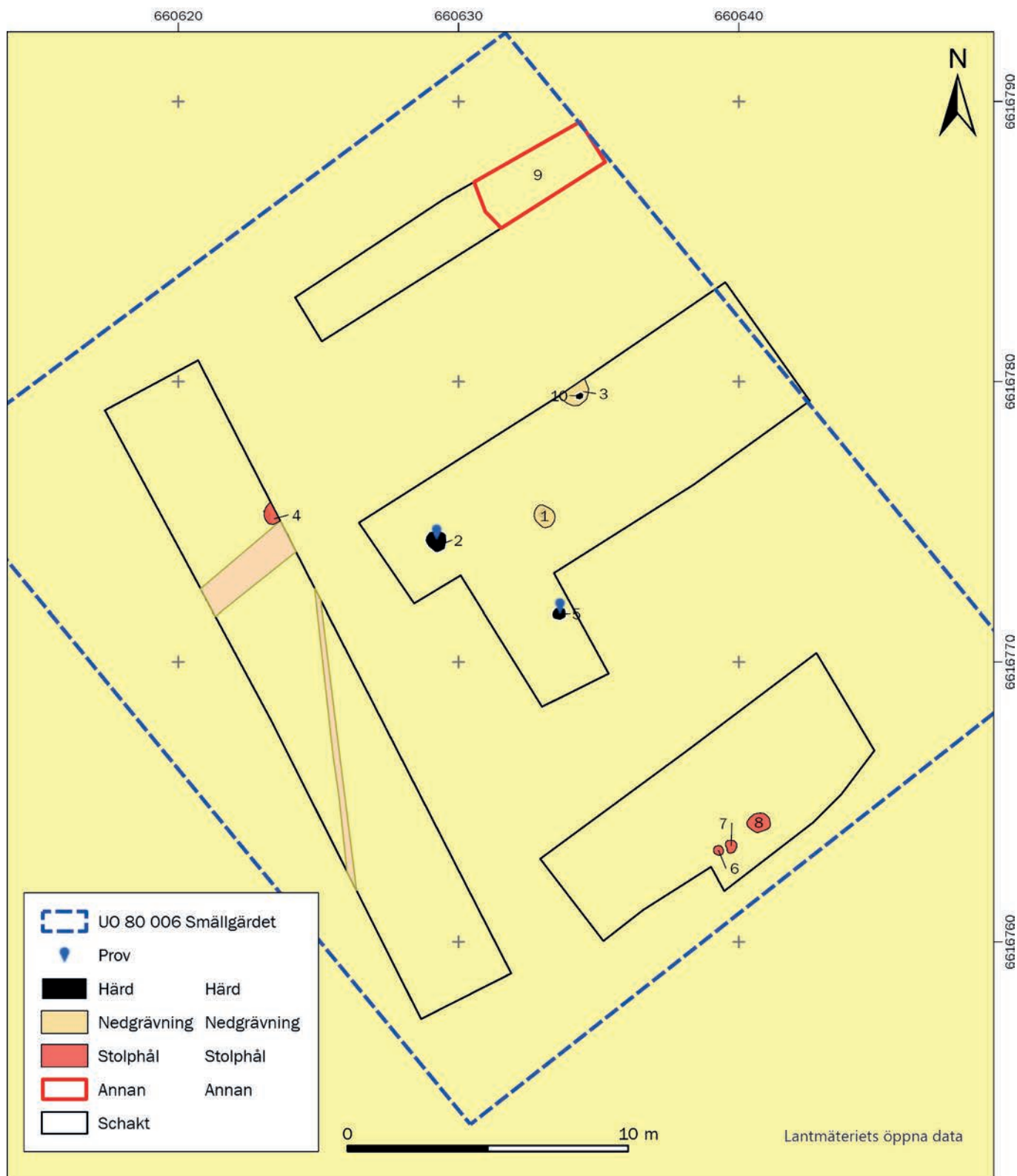

Figur 4. Schakten grävdes med dubbel skopbredd. Skyddsavstånd hölls till den befintliga luftledningen. Foto Andreas Henniuss, Stiftelsen Upplandsmuseet.

Undersökningsresultat

Inom den 780 kvadratmeter stora undersökningsytan grävdes fyra schakt med en totalyta på ungefär 250 kvadratmeter, vilket motsvarar drygt 30 % av ytan. Ploggången var omkring 0,3 meter djup och undergrunden utgjordes av glaciala och postglaciala leror.

I schakten påträffades två härdar, två nedgrävningar och fyra stolphål. I norra kanten av undersökningsområdet påträffades även ett större objekt som efter undersökning tolkades som någon form av igenfyllt vattenhål. Därutöver fanns diverse diken. Lämningarna var spridda över ytan men bildade inga konstruktioner eller synliga mönster (se figur 5).

Figur 5. Grävda schakt och framkomna arkeologiska objekt inom förundersökningsområdet. Skala 1:200.

Sektionsgrävning visade att minst ett av stolphålen var uppenbart sentida med tegel djupt i fyllningen. Övriga stolphål var diffusa i sektion. Nedgrävningarna var mycket diffusa och det var svårt att urskilja nedgrävningskanter. I en av nedgrävningarna fanns en yttlig kolkoncentration av som mättes in separat (hård A10). Hårdarna var tunna med endast några få centimeters djup. Ett

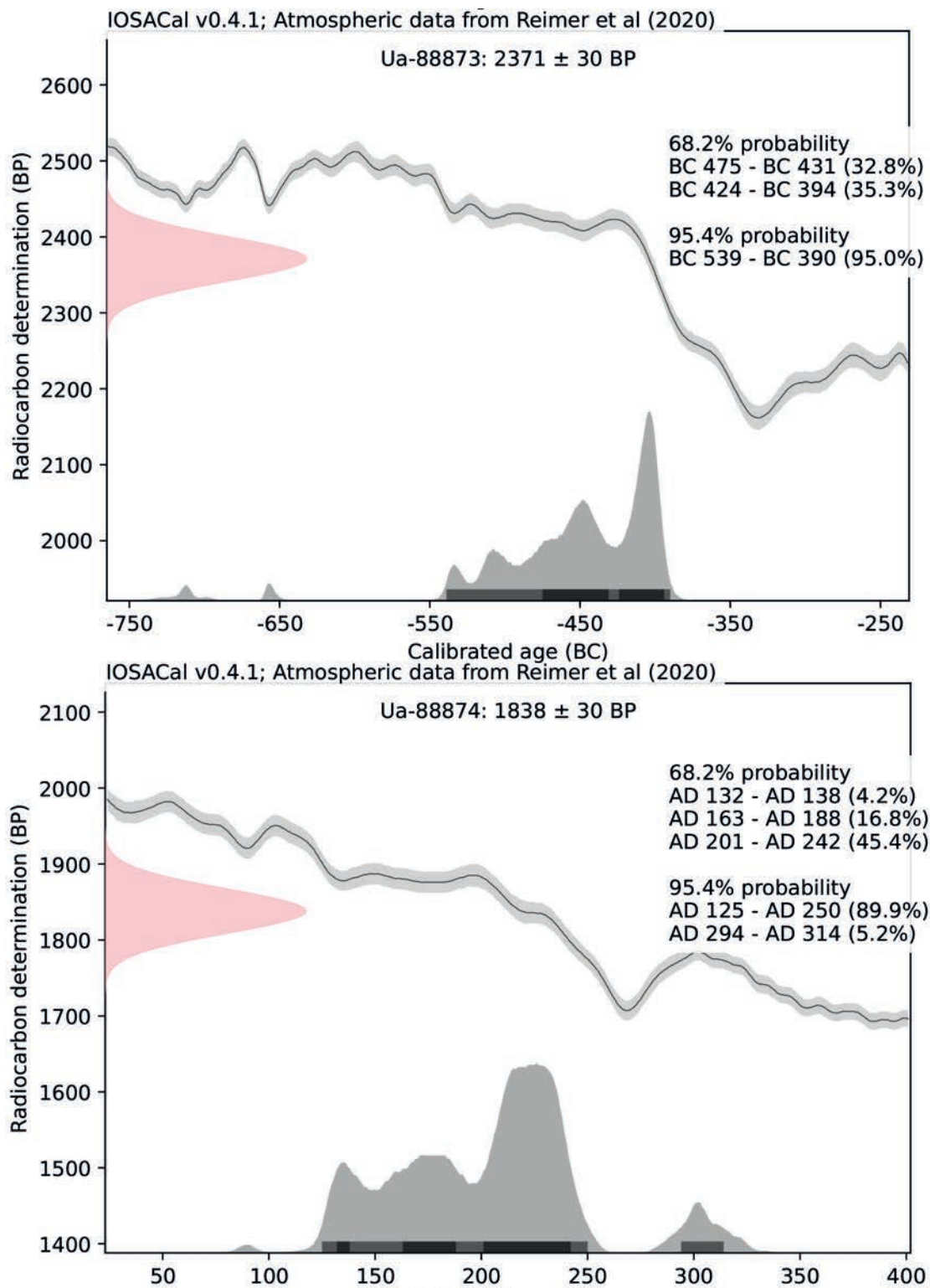
större objekt i norr hade ett större djup, närmare en meter och en mörk fyllning med ett innehåll av större sten och enstaka kol (A9). Fyllningen gav ett intryck av att vara vattensavsatt, och det skulle i så fall kunna utgöra ett igenfyllt vattenhål (se figur 6). Denna tolkning styrks av de många diken som finns markerade i det äldre kartmaterialet, vilket visar att området varit fuktigt.

ID	Typ	Planform	L (m)	Br (m)	Dj (m)	Beskrivning
1	Nedgrävning	Rundad	0,60	0,60	0,25	En sten i ytan, gråbrun lera med kolstänk.
2	Hård	Rundad	0,65	0,65	0,04	Kol, lite skärvestensgrus, flack profil, ingen sten. Svart lera i tunt lager. Sönderplöjd hård. Daterad till slutet av bronsåldern–förromersk järnålder.
3	Nedgrävning	Rundad	0,80	0,55	0,15	Grå-mörkgrå lera, kolstänk, enstaka sten. Vid sektionsgrävning markant kolkoncentration i östra kanten 0,15 djup. Ingen nedgrävnings kant synlig som motsvarar mörkfärgning i plan.
4	Stolphål	Rundad	0,60	0,23	0,30	Stenskoning av 0,1–0,15 m stora stenar.
5	Hård	Rundad	0,50	0,50	0,02	Tunn hårt plöjd hård. Skärvesten, kolfragment. Vid sektionsgrävning syntes ingen sammanhängande kollins bara spridda kol. Belägen i utredningsschakt. Daterad till romersk järnålder.
6	Stolphål	Rundad	0,30	0,30	0,10	Grunt stolphål mörkgrå lera, två 0,1 m stora stenar.
7	Stolphål	Rundad	0,40	0,40	0,10	Stenskoning, två 0,1 m stora stenar. Fyllning av mörkgrå lera.
8	Stolphål	Rundad	0,75	0,65	0,20	Stenskoning delvis skörbränd sten, upp till 0,15 m stora. Tveksam nedgrävning endast tolkad utifrån stenförekomst. Inget kol, leran i fyllningen ser likadant ut som övrig undergrund. Tveksamt stolphål.
9	Annan Vattenhål?	–	–	–	1,0	Stor mörkfärgning. Avgränsades inte inom schaktet. Enstaka sten, kol och obrända djurben, Tolkas som vattenhål igenfyllt i sen tid.
10	Hård/sotfläck	Rundad	0,15	0,15	0,02	Yttlig, väl avgränsad sotfläck i toppen av nedgrävning 3.

Figur 6. Tabell med beskrivning av framkomna arkeologiska objekt.

Från A2 och A5 skickades kol för ^{14}C -datering. Analysen gav disparata resultat. Den förstnämnda daterades till övergången av bronsålder-förro-

mersk järnålder (A2, 2371 $\pm$ 30 BP, Ua-88873) och den andra till romersk järnålder (A5, 1838 $\pm$ 30 BP, Ua-88874, se figur 7).

Figur 7. Kalibrerade resultat från de två ^{14}C -analyserna. A2 (hård) högst upp och A5 (hård) nedan.

Tolkning

Den aktuella undersökningsytan var liten och antalet framkomna objekt få. De representerar också, av allt att döma, vitt spridda tidsperioder, från slutet av bronsålder till relativt sen historisk tid. Denna utsaga stärks av resultaten från ¹⁴C-dateringarna liksom den spatiala distributionen av de enskilda objekten, som inte bildar några identifierbara mönster eller strukturer. Lämningarna kan således svårligen tolkas som boplats, utan utgör spår av andra aktiviteter, inom en begränsad yta, under mycket lång tid, men som inte har något annat än ett rumsligt samband.

De två daterade härdarna är de enda som med säkerhet kan sägas vara förhistoriska. Härdar ses ofta som en ledartefakt för den äldre järnåldern och påträffas frekvent spridd i landskap, ibland i kombination med enstaka stolphål. Sannolikt kan dessa tolkas som spår av ett storskaligt

landskapsutnyttjande, eventuellt som delar av en extensiv betesdrift, exempelvis som platser där herdarna haft rastplatser medan de vaktade sina djur (Peterson 2006:169–170, 185–186, 293). Även om det nu aktuella området är beläget i ett flackt landskap, utan naturliga skydd mot väder och vind, kan detta vara en plausibel tolkning för de framkomna härdarna.

Övriga objekt, (stolphål och nedgrävningar), var diffusa och svårtolkade, och åtminstone ett av stolphålen var sentida, med tegel i fyllningen. I norra delen framkom en större igenfylld grop. Fyllningen tolkades som vattenavsatt och lämningen tolkades som ett igenfyllt vattenhåll. Eventuellt kan lämningen också tolkas i relation till de många diken som syns i det äldre kartmaterialet, och i så fall ett igenfyllt större, före detta öppet, dike.

Administrativa uppgifter

Uppdragsnummer Fornreg: 202500232

Plats: Skörsta 1:17, Odensala socken, Sigtuna kommun, Stockholms län

Forulämningsnummer: L2024:4648

Forulämningsstyp: Boplatslämning övrig

Typ av undersökning: Arkeologisk förundersökning

Orsak till undersökning: Ny spillvattenledning

Företagare: Roslagsvatten AB

Fältarbetsperiod: 20250403–20250404

Upplandsmuseets projektledare: Andreas Hennius

Upplandsmuseets personal: Per Frölund

Upplandsmuseets diarienummer: 82–2025

Upplandsmuseets projektnummer: 80 006

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 55154–2024, 2025-03-07

Koordinat- och höjdsystem: SWEREF 99 TM, RH 2000

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv

Fynd: Inga fynd tillvaratogs

Referenser

Litteratur

Petersson, M. 2006. Djurhållning och betesdrift: djur, människor och landskap i västra Östergötland under yngre bronsålder och äldre järnålder. Diss. Uppsala universitet. Uppsala.

Ählström, J. 2024. Spillvattenledning, Knivsta–Märsta. Arkeologisk utredning, kompletterande etapp 1 samt etapp 2. Rapport 2024:60. Stiftelsen Kulturmiljövård.

Lantmäteriakter

Stockholms län, Odensala socken, Skörsta

Geometrisk avmätning 1636 A74-27:A10:159

Storskifte 1764 A74-27:1